

Marcin Dziwisz

DOI: 10.31648/apr.4665

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8604-2353>

dziwiszmarcin1985@gmail.com

Elementy kultury trzeciej oraz realia wojny afgańskiej w rosyjskim przekładzie utworu *Żmija* Andrzeja Sapkowskiego

Powieść *Żmija* autorstwa Andrzeja Sapkowskiego przenosi czytelnika do wydarzeń jednej z najdłuższych kampanii wojskowych XX wieku, jaką była prowadzona przez ZSRR interwencja w Afganistanie, trwająca od grudnia 1979 do lutego roku 1989 i mająca na celu włączyć ten kraj do radzieckiej strefy wpływów¹. W takiej scenerii Sapkowski umieszcza głównego bohatera utworu – Pawła Lewarta – porucznika Armii Radzieckiej, pełniącego służbę na jednym z posterunków wojskowych, rozlokowanych gdzieś w górach Hindukuszu.

Przedmiotem opisu w niniejszym tekście będzie sposób przekazu na grunt języka rosyjskiego nazw odnoszących się do realiów Afganistanu okresu wojny. Będą to głównie elementy kultury afgańskiej, ale także rosyjskiej (radzieckiej) oraz te, związane z prowadzonymi działaniami wojennymi.

Jako pierwsze zostaną omówione sposoby przekładu terminów, które nawiązują do realiów i życia codziennego Afgańczyków. Prowadzone rozważania wymagają spojrzenia na daną grupę leksyki jako obcą zarówno dla kultury oryginału, jak i kultury przekładu i stojącą do nich w wyraźnej opozycji, w związku z czym będą one traktowane w odniesieniu do języka wyjściowego oraz docelowego jako tzw. *elementy kultury trzeciej*.

Pojęcie *elementy kultury trzeciej* zostało w bardzo przystępny sposób omówione przez Dorotę Urbanek, która definiuje je jako:

Elementy tekstu oryginału i/lub przekładu, które są obce zarówno w języku i kulturze oryginału, jak i w języku i kulturze przekładu (...). Będą to zatem wszelkiego rodzaju nazwy własne, nazwy obcych realiów, a także wszelkiego rodzaju wtrącenia – pojedyncze słowa, frazeologizmy i całe dialogi prowadzone w obcym, trzecim języku [Urbanek 2002, 63].

¹ Więcej na ten temat w: [Tyszkiewicz, Czapiewski 2010].

Co więcej, badaczka zwraca uwagę na funkcję takiej leksyki w tekście literackim:

Stosowanie tego typu zabiegów przez autorów wiąże się z chęcią stworzenia egzotycznego tła lub charakterystyki postaci oraz (...) jako naturalną część dyskursu służącą opisaniu określonej rzeczywistości pozajęzykowej [tamże, 64].

Z taką właśnie sytuacją mamy do czynienia w tekstach stanowiących przedmiot niniejszego opisu. Jako pierwszy rozpatrzony zostanie następujący przykład:

Wygrał na loterii albo obrabował dukan (Ż: 37)

Выиграл в лотерею или ограбил дукан (3: 49)

Słowo *dukan* odnosi się do sfery tzw. małego handlu i oznacza sklepik lub stragan afgański². O *dukanach* w następujący sposób pisze Tomasz Fijałkowski:

Morale większości żołnierzy sowieckich w Afganistanie było bardzo niskie. Sowieccy oficerowie często byli zepsuci, pili wódkę kupowaną w afgańskich sklepach – *dukanach* [Fijałkowski 2017, 181].

W tekście przekładu tłumacz stosuje ekwiwalentny leksem *дукан*. W tym przypadku A. Sapkowski ułatwia czytelnikowi odbiór tekstu, objaśniając znaczenie danego leksemu. W podobny sposób postępuje tłumacz, gdyż omawiane słowo zostaje opatrzone objaśnieniem o treści: *афганский общепотребительский магазинчик, предлагающий всякую всячину*. Ciekawe, że sam autor tekstu już na poziomie oryginału zauważa konieczność przybliżenia czytelnikowi polskiemu realiów, które mogą być dla niego niezrozumiałe, a które mają znaczący wpływ na odbiór konkretnego fragmentu tekstu.

Podobne rozwiązanie można zauważyć w kolejnym fragmencie dwutekstu:

Salaam szurawi! Ej, muzyki, Bratwa! (Ż: 56)

Салаам, шурави! Эй! Музюки! Братва! (3: 75)

Jak widać, mamy tu do czynienia z bezpośrednim zwrotem do adresata lub raczej do grupy adresatów, o czym świadczy użycie słowa *bratwa* (bracia, koledzy). Jak można się domyślić, jest to powitanie. Analizowane słowa zostają wypowiedziane w chwili spotkania żołnierzy radzieckich z przywódcą jednej z afgańskich grup partyzanckich. Znaczenie leksemu *salaam* (witaj, witajcie) można odczytać z kontekstu, natomiast problem pojawia się w związku ze słowem *szurawi*. Podobnie

² Więcej na ten temat w: [Fijałkowski 2017].

jak wcześniej z pomocą przychodzi sam autor, który wyjaśnia, że termin *szurawi* był używany przez Afgańczyków w stosunku do żołnierzy radzieckich. Podobna informacja została także zawarta w tekście przekładu.

Z kolei pewną niekonsekwencję ze strony autora pokazuje inny analizowany fragment dwutekstu:

(...) *gliniane ściany mijanych duwałów, dukany, niewiasty w parandżach, Tadżyków w tiubietijkach* (Ż: 47)

(...) *глиняные стены дувалов, дуканы, женщины в паранджах, таджики в тюбетейках* (3: 64)

W danej frazie mamy do czynienia z kilkoma przykładami elementów odnoszących się do kultury afgańskiej. Pierwszy z nich, *duwał*, jest to *gliniany mur otaczający zabudowania mieszkalne afgańskich wiosek*. Informacja taka została zamieszczona w książce przez samego autora, a co za tym idzie, tłumacz również zamieścił ją w tekście przekładu. Widać więc kolejny ukłon w stronę czytelnika mający na celu ułatwienie mu recepcji kontekstu, w którym omawiane słowa zostają użyte. Zgoła inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku dwóch kolejnym translandów, bowiem ani w tekście polskim, ani w rosyjskim nie znajdujemy żadnych dodatkowych informacji dotyczących *niewiast w parandżach* oraz *Tadżyków w tiubietijkach*. *Parandża* czy też *паранджа* jest to „верхняя одежда в виде халата с длинными рукавами, покрывающего женщину с головой” [BTC, 781]. *Тюбетейка* zaś to: „круглая неглубокая шапочка с вышитыми или ткаными узорами” [BTC, 1357]. Należy odnotować, że odbiorca przekładu znacznie szybciej odniesie analizowane leksemy do odpowiednich elementów rzeczywistości pozajęzykowej niż odbiorca oryginału, gdyż kultura afgańska czy też kultura islamu jest znacznie bliższa Rosjanom aniżeli Polakom. Co ciekawe, polskie słowniki znacznie rzadziej rejestrują dane terminy niż słowniki rosyjskie, co również może stanowić barierę dla potencjalnego czytelnika. Ciekawe zabiegi stylistyczne ilustruje poniższy fragment:

– *Insz' Allah* (Ż: 132)

– *Инш'Аллах* (3: 144)

(...) *a nie żadne inszallah* (Ż: 134)

(...) *a не какое-то иншаллах* (3: 180)

Już na pierwszy rzut oka widać różne formy zapisu danego wyrażenia, co również znalazło swoje odzwierciedlenie w przekładzie. W tekście polskim nie ma żadnych informacji dotyczących znaczenia omawianej frazy. Nicco inaczej

sprawa przedstawia się w tekście rosyjskim, w którym tłumacz decyduje się na zastosowanie objaśnienia w formie przypisu o treści: *Так хочет Бог*, co zdecydowanie ułatwia odbiór danej wypowiedzi.

Podobne rozwiązanie pokazuje także kolejny fragment:

– *Yalla, yalla!*

– *Ялла, ялла!*

Tak jak poprzednio tłumacz „pomaga” rosyjskiemu odbiorcy poprzez wprowadzenie dodatkowej informacji o treści *быстрее*, która daje znacznie pełniejszy ogląd całej sytuacji, gdyż dane słowa padają w trakcie ataku afgańskiej partyzantki na jeden z radzieckich posterunków. W tekście oryginalnym brak jakichkolwiek dodatkowych informacji wyjaśniających dane wyrażenie. Podobną sytuację ilustruje kolejny przykład:

Świt nad Hindukuszem jest jak eksplozja jasności (Ż: 5)

Рассвет над Гиндукушем похож на мощный взрыв света (3: 7)

Powyzsza informacja stanowi wstęp do wydarzeń rozgrywających się na kartach powieści. Jest to pierwsze zdanie, z jakim spotyka się zarówno czytelnik oryginału, jak i przekładu. W tekście polskim nie ma żadnych dodatkowych informacji dotyczących jakiegokolwiek członu danego zdania. Natomiast w przekładzie pojawia się przypis odnoszący się do leksemu *Гиндукуш* o treści: „Гиндукуш (в переводе с персидского – убийца индусов) – горная система в Средней Азии; наиболее высокие горы Гиндукуша превышают 7000 м”. Jak widać, tłumacz udziela czytelnikowi rosyjskiemu bardzo szczegółowych informacji na temat danego pasma górskiego. Warto się zastanowić, czy są one w tym miejscu potrzebne. Niewątpliwie jest to cenne źródło wiedzy geograficznej, jednak takie działanie tłumacza, po pierwsze, odrywa uwagę czytelnika od tekstu właściwego, po drugie, nie wnosi nic istotnego do samej fabuły i w żaden sposób nie wpływa na opisanie w powieści wydarzenia. Przypis pojawia się także w następującym fragmencie przekładu:

Sylwetek w pakolach, turbanach i arafatkach wcale nie ubywa (Ż: 13)

Количество силуэтов в паколях, турбанах и арафатках совсем не убывает (3: 18)

W powyższym przykładzie mamy dwa leksemy odnoszące się do jednego z elementów męskiej garderoby, a konkretnie do rodzaju nakrycia głowy. Pierwszy z nich, *pakol* jest to „miękki okrągły beret męski noszony w Afganistanie

i Pakistanie, zazwyczaj wełniany”³. Należy odnotować, że takie informacje nie pojawiają się ani w tekście wyjściowym, ani w przekładzie, co może utrudnić czytelnikowi prawidłową identyfikację danego przedmiotu. Co ciekawe, w tekście rosyjskim pojawia się bardzo obszerny przypis dotyczący słowa *arafatka* o następującej treści:

Арафатка – мужской головной платок, популярный в арабских странах. Часто носится с обручем черного цвета, придерживающим платок на голове. Название арафатка произошло от имени лидера палестинцев Ясира Арафата, который неизменно появлялся только в этом головном уборе.

Taki zabieg wydaje się nieco chybiony, gdyż omawiane nakrycie głowy jest stosunkowo dobrze znane na gruncie kultury wyjściowej i docelowej czy też szerzej europejskiej. Zupełnie zbędną (w moim odczuciu) jest w tym przypadku informacja dotycząca Jasera Arafata, którego postać w żaden sposób nie łączy się w fabułą badanego utworu.

Trzy kolejne przykłady pokazują zupełnie inne podejście do elementów kultury trzeciej zarówno ze strony autora oryginału, jak i tłumacza.

(...) bazującego niekiedy w *kiszłaku* Szindzaraj (Ż: 20)

(...) время от времени базирующегося в *кишлаке* Шмедсарай (27)

Oskarżył o atak *mudżahedinów mullę* Abdurabullaha (Ż: 19)

Обвинил в нападении *моджахедов муллу* Абдурабуллаха (3: 27)

Miał już przed oczami afgańską *burbachajkę* (Ż: 140)

В глазах у него уже стояла афганская *бурбахайка* (3: 188)

Powyższe przykłady pokazują trzeci sposób podejścia do kwestii nazw odnoszących się do kultury afgańskiej, bowiem ani autor, ani też tłumacz nie umieszczają żadnych dodatkowych informacji dotyczących analizowanych leksemów. Warto jednak wyjaśnić ich znacznie: *kiszlak* jest to afgańska wioska, co można w jakimś stopniu wywnioskować z samego tekstu; *mulla* to duchowny muzułmański, zaś *burbachajka* to środek transportu zbiorowego, rodzaj autobusu.

Warto odnotować, że A. Sapkowski wykorzystuje omawiane słowo w postaci zniekształconej, gdyż jego poprawna forma to *barbuchajka* ros. *барбухайка*. Nie zmienia to jednak faktu, że wykorzystanie tego typu leksemów niewątpliwie ubarwia świat przedstawiony, sprawia, że staje się on dla czytelnika jeszcze bardziej oddalony, egzotyczny.

³ Informacja za: [Vogelsang 2006].

Takie działania stanowią przyczynek do wspomnienia o bardzo ciekawym i niezwykle istotnym z punktu widzenia odbioru zarówno oryginału, jak i przekładu zjawisku, jakim jest zagadnienie kompetencji oraz wiedzy uprzedniej odbiorcy tekstu. O danym pojęciu pisze m.in. Roman Lewicki, określając je jako wiedzę czytelnika uzyskaną do momentu kontaktu z konkretnym tekstem [Lewicki 2000, 29], co ma szczególne znaczenie w kontekście utworów nasyconych realiami nieznanymi lub słabo znanymi w kulturze oryginału oraz przekładu. Podsumowaniem tej części rozważań niech będą słowa jednego z najbardziej znanych rosyjskich badaczy przekładu W.S. Winogradowa, który mówi, że: „Верное понимание текста зависит от знания культуры и истории народа, на языке которого создавалось литературное произведение” [Виноградов 1978, 41].

Kolejną grupą leksyki poddaną analizie są realia związane z czasem wojny oraz szeroko rozumianym życiem codziennym żołnierzy. Samo zagadnienie przekładu nazw realiów zostało już dość szeroko omówione w literaturze krytycznej, np. przez Siergieja Wlachowa i Sidora Florina, Hejwowskiego, Olgierda Wojtasiewicza, Romana Lewickiego, których prace są powszechnie znane w środowisku badaczy przekładu, dlatego też skupię się na samej analizie zgromadzonego materiału. Jako pierwszy omówiony zostanie poniższy fragment:

Był w traumie tak głębokiej, że zapewniła mu dembel (Ż:19)

Травмирован настолько сильно, что это обеспечивало ему дембель (3: 26)

Jak widać, A. Sapkowski wprowadza do tekstu oryginalnego zapożyczenie, w zasadzie w postaci niezmienionej (poza grafiką). Dla odbiorcy polskiego omawiany leksem może być całkowicie niezrozumiały, gdyż skojarzenie go ze zwolnieniem z wojska – rezerwą – jest mało prawdopodobne. Sam autor nie daje żadnego wyjaśnienia danego terminu. Co więcej, z kontekstu nie wynika, co dokładnie zapewniła sobie osoba, o której jest tu mowa. Niemniej jednak zastosowanie takiego zabiegu stylistycznego zdecydowanie wzbogaca tekst wyjściowy pod względem estetycznym. O podobnym odczuciu nie może być mowy w tekście wtórnym, gdyż z powodu tego, że proces przekładu przebiega na linii język polski – język rosyjski, zachowanie owego odcienia obcości, nietypowości wydaje się niemożliwe.

Podobną sytuację ilustruje kolejny analizowany fragment dwutekstu:

Nie ma u nas diedowszczyzny (Ż: 57)

Дедовщины здесь у нас нет (3: 77)

W tym przypadku odbiorca polski również może mieć problemy z prawidłowym odczytaniem sensu danej wypowiedzi. Użyte przez A. Sapkowskiego słowo

diedowszczyzna odsyła bowiem do zjawiska prześladowania młodszych żołnierzy przez starszych kolegów. W realiach polskich określeniu opisywanego zjawiska służy potoczny leksem *fala*. Jak widać, na poziomie czysto strukturalnym obydwie leksemy różnią się od siebie w stopniu całkowitym, co może prowadzić do niezrozumienia bądź błędnego zrozumienia oryginalnej wypowiedzi. W tym przypadku również tekst przekładu jest nieco uboższy od tekstu wyjściowego, co – podobnie jak poprzednio – jest uwarunkowane kierunkiem tłumaczenia.

I zobaczył jak „Czarny Tulipan” wzbija się w niebo (Ż: 40)

И увидел как черный тюльпан взмывает небо (3: 54)

Wyrażenie *черный тюльпан* może wydawać się nie do końca zrozumiałe. Kontekst, w jakim powyższe słowa zostają wypowiedziane, tylko częściowo daje możliwość pełnego odczytania znaczenia opisywanego związku wyrazowego. Okazuje się bowiem, że w ten sposób określano w żargonie wojskowym samolot, którym transportowano ciała poległych żołnierzy z linii frontu, aby można było zorganizować ich pochówek. W tym przypadku żaden z odbiorów – ani prymarny, ani sekundarny – nie otrzymują żadnych dodatkowych informacji na temat omawianego wyrażenia.

Kolejny przykład dotyczy wydarzeń związanych w wojną w Afganistanie w sposób pośredni, osadzony w kontekście sytuacji międzynarodowej z lat 80. XX wieku.

Może w Genewie George Shultz dogadał się wreszcie z Szewardnadze? (Ż: 118)

Может в Женеве Джордж Шульц договорился, наконец, с Шеварднадзе? (3: 158)

Obydwie przytoczone frazy wymagają od odbiorcy polskiego znajomości relacji, które wykształciły się w latach 80. na arenie międzynarodowej, relacji na linii Moskwa-Waszyngton, a tym samym szerszego kontekstu zimnej wojny, czyli światowego układu sił, jaki zapanował na świecie po zakończeniu II wojny światowej. Obydwa nazwiska, pojawiające się na kartach powieści, należą bowiem do amerykańskiego sekretarza stanu oraz radzieckiego ministra spraw zagranicznych. Widać zatem, że A. Sapkowski zmusza swojego czytelnika do uaktywnienia, wspomnianych już, pokładów wiedzy uprzedniej. Przed takim zadaniem nie musi stawać odbiorca przekładu, któremu w sukurs przychodzi tłumacz, opatrując omawianą frazę przypisami następującej treści:

Джордж Шульц – американский государственный деятель, которого президент Рональд Реган в 1982 назначил государственным секретарем США

oraz

Эдуард Шеварднадзе – советский и грузинский политический и государственный деятель, в 1985 году стал министром иностранных дел СССР, сменив Андрея Громыко, занимавшего эту должность 28 лет.

Zastosowanie przez tłumacza przypisu ewidentnie ułatwia zrozumienie omawianego fragmentu oraz pozwala umiejscowić go w określonym kontekście historycznym. Nieco niefortunne wydaje się tylko zamieszczenie (szczególnie w drugim przypisie) informacji dotyczących tego, kogo Szewardnadze zastąpił na stanowisku ministra oraz fakt, że ta osoba – Gromyko – pełni tę funkcję 28 lat. Te dodatkowe informacje wydają się w tym kontekście zbędne, gdyż nie dotyczą żadnego z wątków poruszanych w tekście utworu.

Spektrum nawiązań do realiów radzieckich wykorzystywanych przez polskiego autora jest bardzo szerokie. W zestawieniu 1 zostały umieszczone inne wybrane przykłady tego typu leksyki, którą można odnaleźć w tekście oryginalnym.

Zestawianie 1

Oryginał	Przekład
<i>Pojazdy gwardyjskiej razwiedroty kolejno znikaly</i> (Ż: 55)	<i>Машины гвардейской разведроты поочередно исчезали</i> (З: 75)
<i>(...) nie żałując im wrzasków i soldackiego matu</i> (Ż: 57)	<i>(...) не жалея для них ни окриков, ни солдатского мату</i> (З: 77)
<i>(...) choć w roli flag występowały onuce i tielniaszki</i> (Ż: 41)	<i>(...) хотя в роли флажков были портянки и тельняшки</i> (З: 41)
<i>– Smirno! Towarzyszu praporszczyk...</i> (Ż: 44)	<i>– Смирно! Товарищ прапорщик...</i> (З: 60)
<i>(...) rozrzuci ich po całym Sojuszu</i> (Ż: 44)	<i>(...) разбросает из по всему Союзу</i> (З: 62)
<i>Sawieliew, czekista szkolony szpion</i> (Ż: 23)	<i>Савельев, чекист и вышколенный шпион</i> (З: 32)
<i>(...) dowódca plutonu, starszy lejtnant Kirylenko</i> (Ż: 7)	<i>(...) командир взвода, старший лейтнант Кириленко</i> (З: 10)
<i>Tak zimno, że metal akaemu pokrywa się warstewką szronu</i> (Ż: 6)	<i>Так холодно, что металл акаэма покрывается слоем инея</i> (З: 8)
<i>Zastawa budzi się do życia, ludzie ruszają się w blokpostach</i> (Ż: 6)	<i>Застава пробуждается к жизни, люди начинают двигаться в блокпостах</i> (З: 9)
<i>Za beteerem dwunastokolowy Ural. Dalej teponosy kamaz. Za nimi maz, cysterna z paliwem</i> (Ż: 8)	<i>За бэтээрэм следует двенадцатиколесный „Урал”. Потом тупорыльный „КамАЗ”, за ними „МАЗ”, цистерна с горючим</i> (З: 12)
<i>Konwój broni się, ujada zamontowany na Uralu wladimirow</i> (Ż: 10)	<i>Конвой обороняется, огрызается владимиров, смонтированный на „Урале”</i> (З: 14)

Jak widać, wspomniane nazwy realiów zostają wprowadzone do tekstu oryginału na zasadzie zapożyczeń z języka rosyjskiego, co widoczne jest na przestrzeni całego tekstu. Leksemy takie odsyłają głównie do elementów codziennego życia żołnierzy radzieckich, ich sposobu wypowiedania się oraz wojennej kultury materialnej, przede wszystkim sprzętu wojskowego. Jeśli chodzi o kwestię samego przekładu, to niestety tekst wtórny będzie nieco „odarty” z egzotyczności w porównaniu z oryginałem, co – jak już podkreślano – związane jest z koniecznością przekazania utworu A. Sapkowskiego na język rosyjski.

Trzecią grupą leksyki, która pojawia się na przestrzeni całego tekstu, są wulgaryzmy. Bohaterowie posługują się nimi głównie podczas akcji wojskowych oraz potyczek z partyzantami afgańskimi, co może mieć na celu podkreślenie dynamizmu działań wojennych. Zanotowana liczba użyć – 82 – świadczy o zamierzonym działaniu autora, który zdecydował się włożyć je w usta swoich bohaterów. Elementy języka pospolitego niewątpliwie nadają wypowiedziom ekspresji, co potwierdzają słowa Michała Garcarza, który zwraca uwagę na następujące funkcje wulgaryzmów: ekspresywną, impresywną, perswazyjną, ludyczną oraz fatyczną [Garcarz 2006, 162]. Co więcej, ściśle wiążą się one ze sferą tabu, która – jak pisze Anna Bednarczyk – „dotyczy literatury pięknej, tekstów prasowych, wypowiedzi oficjalnych, a co za tym idzie, również tłumaczenia wszelkiego rodzaju tekstów” [Bednarczyk 2007, 135].

W badanym tekście wulgaryzmy występują niejako w dwóch postaciach: polskiej, oryginalnej oraz w postaci zapożyczeń bądź autorskich zniekształceń leksemów rosyjskich. W niektórych wypowiedziach nienormatywna leksyka polska wykorzystywana jest na przemian z nienormatywną leksyką rosyjską. Wykorzystanie wulgaryzmów wydaje się jedną z charakterystycznych cech stylu czy też autorskiego idiolektu A. Sapkowskiego, gdyż omawiane zjawisko obecne jest (w stopniu łatwo dostrzegalnym) także w innych utworach pisarza⁴. Wybrane przykłady ilustrujące omawiane zjawisko zostały zamieszczone w zestawieniu 2.

Przeprowadzone badania pozwoliły stwierdzić, że wulgaryzmy pojawiają się na kartach dwustustronicowej książki około 60 razy, co uznać można za liczbę dość znaczną. W tekście przekładu liczba ta spada do około 40 użyć. Jest to związane z faktem neutralizacji elementów języka pospolitego i zastępowaniem ich eufemizmami np. *блин* lub *хреново*. Znaczne większe straty można jednak zaobserwować w zestawieniu „jakościowym”, gdyż całkowitemu zatarciu ulega ów, zasygnalizowany wyżej, dualizm czy też synkretyzm leksemów nienormatywnych, co pociąga za sobą stylistyczne zubożenie tekstu wtórnego w porównaniu z wyjściowym.

⁴ Mam tu na myśli przede wszystkim utwory wchodzące w skład tzw. *Cyklu wiedźmińskiego*, w którym liczba użyć tego typu leksyki oscyluje w granicach 600 jednostek.

Zestawienie 2

Oryginał	Przekład
<i>Nastojaszczyj pizdiec! Po prostu Paryż</i> (Ż: 123)	<i>Пиздец! Просто Париж!</i> (3: 166)
<i>Ognia! Job twoju mać!</i> (Ż: 13)	<i>Огонь! Еб-тв-ою-ма-а-ать!</i> (3: 18)
<i>Chujowo, riebiata – podsumował zimno.</i> (Ż: 18)	<i>Хреново, ребята, - суммировал он</i> (3: 24)
<i>Jej, Bogu, my w głębokoj żopie.</i>	<i>Ей-богу, мы в глубокой жопе</i> (3: 24)
<i>Pojebalo go..., myśli, że co tu, kurwa, jest, Łuk Kurski?</i> (Ż: 11)	<i>Он ебнулся... что он, блядь, думает, что это Курская дуга?</i> (3: 15)
<i>Żywi, kurwa, To czego, chuj z wami, leży jeden za drugim!</i> (Ż: 17)	<i>Живы, блядь, Так какого хуя лежите оба?</i> (3: 23).
<i>Suuuuukii! Pokraaaaaki! Kurwa mać wasza jebana!</i> (Ż: 16)	<i>Су-у-у-у-у-у-у-у-у-у-у-у! Уро-о-о-ды! Еб-ва-шу-ма-а-ть-блядь</i> (3: 22)
<i>A-a-a, inteligent jebany! A paszoł ty w pizdu nachuj! Walcie się! Poszli nachuj! Żorojeby!</i>	<i>A-a-a, интеллигент ебаный! А пошел ты в пизду на хуй! Валите! Пошли на хуй. Оба! Жопоебы!</i> (3: 104)
<i>Da zdrowstwujet Sowietiskij Sojuz... Blin</i> (Ż: 7)	<i>Да здоровствует Советский Союз... Блин</i> (3: 10)
<i>Strzelac, bliiaaaa! Strzelaaaaaac!</i> (Ż: 13)	<i>Стрелять, бляяя-я! Стрелять!</i> (3: 18)

Przekład nazw realiów czy też wszelkiego typu nawiązań do elementów określonej kultury jest zadaniem niełatwym. Relacje na linii oryginał-przekład opisane w niniejszym tekście wpisują się w szerszy kontekst badań nad danym zagadnieniem. Przeprowadzona analiza powaliła na wyodrębnienie kilku różnych podejść do problemu obecności elementów kultury trzeciej obecnej zarówno w oryginale, jak i w przekładzie. Wśród nich można wskazać trzy główne:

- w celu ułatwienia czytelnikowi odbioru tekstu sam autor zamieszcza dodatkowe informacje dotyczące elementów, które można określić jako potencjalnie trudne w odbiorze,
- w tekście przekładu tłumacz postępuje podobnie, dzięki czemu prawidłowe zrozumienie określonych sytuacji przed odbiorcą prymarnego i sekundarnego można uznać za możliwie paralelne,
- dodatkowe informacje pojawiają się jedynie w tekście przekładu, co sprawia, że staje się on znacznie bardziej przejrzysty dla odbiorcy finalnego,
- brak jakichkolwiek dodatkowych informacji, zarówno w oryginale, jak i przekładzie, co zmusza czytelnika do uruchomienia pokładów wiedzy uprzedniej lub sięgnięcia do innych źródeł w celu pełnego zrozumienia czytanego tekstu.

Warto wspomnieć, że w badanych tekstach zdecydowanie przeważa podejście drugie – ilość informacji dodatkowych jest znacznie większa w przekładzie aniżeli w oryginale. Można to powiązać z faktem stosowania przez tłumacza (miejscami nieco przesadnie) przypisów objaśniających poszczególne elementy tekstu. Ich liczba jest dosyć znaczna i wynosi 173, podczas gdy w tekście wyjściowym odnajdujemy

zaledwie 1 przypis. Takie działanie z jednej strony niewątpliwie wzbogaca wiedzę odbiorcy finalnego, z drugiej zaś odciąga jego uwagę od samego toku narracji.

Jeśli chodzi o kwestię przekazu wulgaryzmów oraz realiów związanych z działaniami wojennymi, to straty w tekście przekładu są doskonale widoczne, co związane jest w faktem tłumaczenia polskiego oryginału na język rosyjski. Straty takie są, mimo najlepszych chęci tłumacza, niemożliwe do uniknięcia przez co tekst wtórny staje się niejako „wyczyszczony” z większości nośników odczucia obcości, tak doskonale widocznych w tekście wyjściowym. Warto zauważyć, że tłumacz staje w tym przypadku przed zadaniem z góry skazanym na niepowodzenie, co jest uwarunkowane zarówno czynnikami czysto językowymi, jak i historycznymi, gdyż realia wojny afgańskiej niewątpliwie będą znacznie bliższe odbiorcy sekundarnemu aniżeli prymarnemu.

Bibliografia

- Bednarczyk Anna. 2007. *Sacrum i profanum (Galczyński po rosyjsku)*. W: *Tabu w przekładzie*. Red. Fast P., Strzelecka N. Katowice–Częstochowa: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”: 133–145.
- Fijałkowski Tomasz. 2017. *Warunki bytowe oraz morale żołnierzy Armii Radzieckiej w Afganistanie (1979–1989)*. *Zarys zagadnienia*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 98: 181–210.
- Garczarz Michał. 2007. *Przekład slangu w filmie*. Kraków: Wydawnictwo Tertium.
- Hejwowski Krzysztof. 2004. *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kuznecov S.A. 2004. *Bol'shoj tolkovyj slovar' russkogo ōzyka*. Sankt Peterburg: Norint [Кузнецов С.А. 2004. *Большой толковый словарь русского языка*. Санкт-Петербург: Норинт].
- Lewicki Roman. 2000. *Obcość w odbiorze przekładu*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Sapkovskij Andżej. 2011. *Zmeā*. Per. Flāk V. Moskva: AST. [Сапковский Анджей. 2011. *Змея*. Пер. Флак В. Москва: АСТ].
- Sapkowski Andrzej. 2009. *Żmija*. Warszawa: Wydawnictwo SuperNowa.
- Tyszkiewicz Jakub, Czapiewski Edward. 2010. *Historia powszechna. Wiek XX*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Urbanek Dorota. 2002. *Elementy kultury trzeciej w procesie przekładu*. W: *Przekład – język – kultura*. Red. Lewicki R. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej: 61–71.
- Vinogradov V.S. 1978. *Leksičeskie voprosy perevoda hudožestvennoj prozy*. Moskva: Izd-vo Moskovskogo [Виноградов В.С. 1978. *Лексические вопросы перевода художественной прозы*. Москва: Изд-во Московского университета].
- Vlahov Sergej, Florin Sider. 1986. *Neperevodimoe v perevode*. Moskva: Meždunarodnye otnošenĭa [Влахов Сергей, Флорин Сидер. 1986. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения].
- Vogelsang Willem. 2006. *The Pakol: A distinctive, but apparently not so very old headgear from the Indo-Iranian borderlands*. *Khil`a*. „Journal for Dress and Textiles of the Islamic World” Vol. 2:149–155.
- Wojtasiewicz Olgierd. 1992. *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Warszawa: Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Ekonomicznych, Prawniczych i Sądowych.

Summary

Third culture elements and Afghanistan war realities in the original and translation of *Žmija* by Andrzej Sapkowski

This text focuses on the issue of war in Afghanistan from 1979–1989 and its realities. The lexicon associated with the everyday life of Afghanistan civilians and Soviet soldiers was analysed. The observations indicate that additional information appears more often in the translated text, which makes it much more transparent for the final recipient. This fact was confirmed by the statistical data, only one footnote can be found in the Polish text and 173 in the Russian text.

Key words: realities, Afghanistan culture, Soviet reality, war realities, translator's note